ئەم وتارە سەرەتای
کتێبێکی ڕێزمانی بەراوردکراوی زمانی
کوردی لەگەڵ زمانە ئارییەکانی هاونەژادو زمان.

زانیاری زمان و زمانی کوردی

ئ. د. پاکزە رفیق حلمی
پرۆفیسۆری زانیاری زمان

دەتوانم بڵێم هەر لەو ڕۆژەوە زمان پەیدابووە، لێکۆڵینەوەی زمانیش هەبووە. بەڵام بە شێوەیێکی ساکارو بێ ڕێڕەو و دەستوور. بێ گومان هەموو نەتەوەیێك زمانی خۆی خۆش ویستووەو هەوڵی داوە بی پارێزی لە فەوتان پەروەردەی بکات، چونکە گرنکترین هۆی یەکیەتی نەتەوەکەو مانەوەیو ژیانی بەردەوامی، مانەوەی زمانەکەیەتیو ژیانی بەردەوامی، ئەگەر زمانەکە لە فەوتان رزگاری بوو ئەوا نەتەوەکەش دەژیو فەوتان زەفەری پێ نابا، بەڵام ئەگەر زمانەکە مۆرانەی فەوتانی تێ کەوت، ئەوا نەتەوەکەش خوای لەگەڵ. لەبەر ئەوە ژیرو زانای هەموو نەتەوەیێك مێشکی خۆی دەتوێنێتەوە بۆ پاراستنی زمانەکەو دڵی هە[illegible] لە ئە[illegible]ێشەدا دەبێ لە ترسی فەوتانیو خۆشەویستی زمانەکەی لێ دەبێ بە خولیاو ئارامی لێ هەڵ دەگ[illegible] [illegible]ڕاستی خۆشەویستی زمان کە گۆشەیەکە لە [illegible]ت بەڵکو گەورەترین گۆشە، دەگاتە [illegible]

[illegible] ئەوی جێ [illegible]وەیە، کە ئەم خۆشەویستیو [illegible] پەرستنە تەنها بەرامبەر شێوەی نووسینی زمانەکە بووە، بەدرێژایی مێژو ئەوەش وابزانم بە هۆی حالەتێکی نەفسییە، نەك واقعی، چونکە شێوەی نووسین لە یەك قاڵبی پتەودا دەمێنێ و زمان پەروەر، لەبەر ئەوەی دەیەوی زمانەکە هەر وەك خۆی بمێنێو نەگۆڕێ، ئەو شێوەیەی لاخۆشەویست دەبێ کە پتەوەو ناگۆڕێ لە کاتێك دا کە زمانی گفتوگۆی سەر دەم دەگۆڕێو ئەمەش نیشانەی تێك چونەو بەڵکو فەوتانە، کەوابو زمانی گفتوگۆ، دەبێ شێوەیێکی شکست و بێ پیت بیو دەس نەدا بۆ پاراستنی نەتەوەکە دەبێ هەوڵ بدری بۆ توانەوەی لە شێوەی نووسینی پارێزراودا کە ئەمەش بیرو باوەڕێکی نارەوایەو لە جێی خۆی نییە، چونکە کانگای ژیانی شێوەی نووسینە کە خۆی شێوەکانی گفتوگۆیە کە خوێنی ژیانی تازەو موخی پەروەردەکردنی ئەو شێوە نووسینەیە کە بووە بە نمونەیێکی پیرۆزی زمانەکەو بەڵگەی تەمەن و نرخی.

ئەگەر زمانی گفتوگۆیی ڕۆژانە هەمیشە ئەو خوێنە تازەیە نەکات بە بەر ئەو شێوە پیرۆزەدا، ئەو شێوە پیرۆزە وەك (مومیا) ڕەق دەبێتەوە لە پێستی خۆیداو لەگەڵ تیشکی ڕۆژی بەرکەوت یا هەوایێکی لێدا هەڵ دەوەرێو دەپوکێتەوە. بەڵام چی بڵێین لەگەڵ بیرو باوەری تەسك دا. ئەوە نەبێ کە هەوڵی روون کردنەوەی ئەو هۆیانە بدەین کە ئەم بیروو باوەڕەیان خستۆتە ئاراوەو ئاگری دەکەن بەڵکو زمان پەروەریی بێ بەزاتای زمان و لەژێر تیشکی عقل و ڕۆشنایی مەنطق دا بیربکاتەوە، نەك بە گڕی

دەرون و سۆزی دڵ. چونکە گەلێ نەتەوە تا ئێستەش لەو باوەڕەدان کە زمانی نووسین زمانێکی پیرۆزەو شێوەکانی تری زمان واتە شێوەی گفتوگۆی سەر زمان نارەسەن و لە ئەنجامی دواکەوتنی زمان داو تێکەڵ بونی بە بێگانە دروست بوون و دەبێ بفەوتێن و لە کار بکەون و هەموو ئەندامانی نەتەوە دەبێ بەو زمانە پیرۆزە پەسندە گفتوگۆ بکەن و، ئەو شێوە سوکە نارەسەنانە دەس لێهەڵ گرن ئەمەش بێگومان ئاشکرایە کە ڕەوا نی‌یەو ناش چێتە سەر بە تەوریش چونکە، ڕێبازێکی سروشتی نی‌یەو ناگونجێ لەگەڵ تەبیعەتی ژیان دا، ئەگەر وابوایە، دەمان توانی هەموو ئەندامی نەتەوەکەش بەپێی ئارەزو بکەین بە یەك ڕەنگ و یەك شێوەو یەك بەژن و بالا. ئەمەش خلافی تەبیعەتی ژیانە. بەڵام ئەوی سودی لەو بیرو باوەڕە تەسکە وەرگرتوە بەدرێژایی مێژ و ئەو چینە پیاوە زانایانە یا ئایینیانەبوون کە کاروباری ئاین و زانیاری‌و نووسینیان بەدەست بووە، چونکە خۆیان ئەو شێوە زمانە نوسراوەیان داهێناوەو ناویان لێناوەو هەر خۆشیان بەکاریان هیناوە، چینەکانی تری نەتەوە لە کۆن دا کە نووسین بەهرەیێکی بەرزو هونەرێکی بەخشندەی‌خوا بووە وەك ئێستە عام نەبووەو تەنها ئەو چینە باس کراوە شارەزای بووەو کاسبی پێوەکردووە، لەبەر ئەوە نەك هەر بە پیرۆز دانراوە بەڵکو دەستوورو ئاڵو وگۆڕەکەشی نهێن بووە نەیان هێشتووە کەس فێری بێ یا بەکاری بهێنێ تا ماوەییکی دوری مێژ و و ڕاپەرینێکی فکری. کە بووە بە هۆی ئەوە، ئەو شێوە نوسراوەی زمان ببێ بە شێوەییکی گشت و، ئەندامانی چینەکانی تری نەتەوە فێری ببن و پێی بنووسن.

ئنجا بۆ ڕوون کردنەوەی ئەم باوەڕەی من با چاوێك بگێرین بە مێژ وودا.

ئاشوری‌یەکان کە بە خەتی مێخی نووسیویانە، لەو باوەڕەدابون کە نووسین خودای ئاسمان نیبو ـ Nebo پێی بەخشیون.

ئەلف وبێی سانسکریتی ناوی[1] دێڤانا گاری ـ D evana gari یە کە مانای (کردەوەی خدا)یە. هەروەها، هایروگلینر Hieroglyphy ئەو نەخشە وێنەییانەی فیرعەونەکانی میسر لەسەر بەرد هەڵیان کەندووە مانای نووسینی بەردە پیرۆزەکانە، چونکە لەو باوەڕدابون کە (بتاح) خدای حکمەت نەخشی کردووە. هەر وشەی نووسین خۆی بە مسری کۆن ناوی ndw. ntr بوو کە مانای کەلامی خودایە.

لە ڕاستی‌دا شێوەی زمانی نووسراو، لە کۆن دا شێوەییکی تایبەتی دەست کرد بووە. پیاوە ئاینیە باوەڕ پێکراوەکان، ئایینامەکانیان پێنووسیوەتەوە، کە خوداکانیان پێیان سپاردون، لەبەر ئەوە نەك هەر پیرۆز بووە، زۆر بە نهێنیش بەکار هاتووەو دەستووری شارراوەتەوە لە چینەکانی‌تری نەتەوەکە، هەروەها نووسراوەکان بەتوندی پارێزراون لە پەرستگاکان داو بۆ پاراستنی ئەو نووسراوانە دەستوو سازکردنی نووسیەو خوێندەوەی چینێك پیاوی زاناو ئایینی پەیدابوون کە لە پەرستگاکان دا ژیاون و خۆیان **بەخت کردووە بۆ ئەو ئەرکە، ئەمانەش زۆر بەرێزو پیرۆزو هەڵ بژاردە دانراون لەناو نەتەوەکەدا.**

ئەمەش بووە بە هۆی پەیدابوونی دوو بابەت زمان، زمانی نووسراوی پیرۆز کە دەست کردەی پیاوە ئاینیەکان بووە و، بە زمانێکی بەرزو ڕەسەن دانراوە، کە لە دەستوورێکی پتەوی سازکراودا قاڵبی بەستووەو بە گوێرەی زەمان تێك نەچووە یا زۆر زۆر کەم دەست کاری کراوەتەوە، بە بڕیاری گشتی ئەو چینە پارێزەرەی. بابەتی دووەمی زمانەکەش شێوەکانی‌تری زمانی گفتوگۆی گشت نەتەوەکەیەکە بە زمانی (عەوام ـ ڕەشۆکی) دانراوە. بەرامبەر شێوەی پێشوی پەسندو هەڵ بژاردە، زمانی یەکەم. کە شێوەی نووسینەکەیە چونکە نووسراوە بەدرێژایی زەمانی و گۆڕڕانی چەرخاوچەرخی مێژ وی نەتەوەکە وەك خۆی دەمێنیتەوەو بەرەبەرە بە گوێرەی تەتەوری سروشتی (زمانەکانی ـ شێوەکانی‌ی)تری گفتوگۆ، کۆن دەبێ‌و دەچێتە قاڵبێکی کلاسیکی کە وای دێ ئیتر بە ئاسانی هەتا چینی پارێزەرکە خۆی هەڵەی تێدا دەکات و بۆی ناخوێنرێتەوە

ناچار بڕیار دەردرێ لە سەرەوە بنووسرێتەوەو لێك بدرێتەوە.
ئەم کارەساتە بەسەر زمانی سانسکریتی، هیروغلیفی، ئاڤێستایی، عیراقیدا هات [2] هەر وەها گەلێ زمانی‌تر، ئەمەش بوو بە هۆی بوژانەوەی زمانەکان و گیانی تازە پێداکردنیان، وەك زمانە هندی‌یەکان، ئاری‌یەکان، سامیەکان، لە ڕۆژهەلات دا، هەروەها زمانی یۆنانیو لاتینی لە ڕۆژئاوادا. بەم گوێرەیە ئەو زمانانە لە فەوتان پارێزران و لە کۆنەوە تا ئێستە لەگەل چەرخی مێژوو دەژین و دەگەڕێن. زمانی کوردی کە زۆر، نەك هەر، بێگانەو نە شارەزا بەلکو کورد خۆی سەریان لەسەر ڕەقی بەرامبەر جەوری زەمان سوڕماوە نازانن چون ماوە تا ئێستەو نەفەوتاوە. چونکە زمان لە سایەی دوو هۆی گرنگ دا دەژیو دەمێنێ، یا ئاینێکی قوڵ و پتەو، یا حوکمێکی چەسپ و بەزەبر، لە باوەڕی ئەوان دداو، هەروایشە، بەڵام وا دەزانن کە کورد ئەم دوو پەهرەیەی نەبووە، کەوا بونە ئەبویمایە، کەچی وا نی‌یەو لە هەر دوو هۆ پایە بەرزو بەخشندە بووە. چونکە وەکو بۆم ڕوون بۆتەوە، نەتەوەی کورد یەکێکە لەو نەتەوە دێرین و خاوەند مێژوانەی کە لە یەکەم پلەی شارستانی‌دا بەشدار بووەو زمانەکەی یەکێکە لەو زمانانەی خاوەند شێوەی نووسراوی پیرۆزن. وەك باسیان دەکەم بۆتان لەمەودوا.

وەك لە پێشەوە وتم خۆشەویستی زمان زانایان هان داوە بۆ لێکۆڵینەوەی زمان بە شێوەیێکی ساکار، ئەفلاتونی حەکیم یەکێك بووە لەو زانایانە کە خۆشەویسێ زمانی یۆنانی خستویەتە سەر کەلکەلەی لێك دانەوەی زمان و ئەو زانستەی ناو ناوە فیلولوجی phiLoLogy کە لە دوو وشەی لێك دراوی یۆنانی پەیدا دەبێ phiLos ـ خۆشەویستیو Logos وشەوپێکەوە دەبن بە خۆشەویستی زمان، بەلام ئەفلاتون کە لە دەوری ٤٢٧ ـ ٣٤٧ پ ز ژیاوە ئەوەی بە بیردا نەهاتووە لە بینج و بناوانی زمانەکە بپشکنی یا پەیوەندی بە زمانانی ترەوە بدۆزێتەوە، وەك phiLoLogy دەگرێتەوە ئێستە، هەروەها زانایانی زمان پێش یونانەکان یا دوای ئەوان زیاتر لە دوو هەزار ساڵ، چونکە زانایانی زمانی هەر نەتەوەیێك لەژێر سایەی ئەو باوەڕدا کە شێوەی نووسینی زمانەکەیان بەخشندەی خودایە، هەر هەولێ لێك دانەوەو دەستوورسازی زمانەکەی خۆیان داوە بە هیچ جۆرێك بیریان لە زمانێکی‌تر نەکردۆتەوە ئایا پەیوەندیەکی هەیە بە زمانەکەیانەوە یا نە هەروەهاش مێژ وی زمانەکەی خۆشیان ئەوەندە جێی نەزەر نەبووە، بەلکو هەتا شێوەکانی گفتوگۆی زمانەکەیان خۆی بە بەشێکی سوك و نارەسەن داناوەو وایان زانیوە دەستووری نی‌یە چونکە دەستورە بەدی نەکراوەو نە نووسراوەتەوە.

زانیاری زمان هەتا سەدەی هەڤدەو هەژدە هەر بەم شێوەیە بووە. هەتا هەندێ لە (گەریدە ـ رحالە) ئەوروپاییەکان بە هۆی خولیای ڕۆژهەلات ناسیەوە ڕوویان کردە ڕۆژهەلات و بە تایبەتی بۆ هندستان بە دوای ئاثاری شارستانی هندستان و ولاتەکانی تری خاوەند شارستانی کۆن، یەکێك لەوانە sir willian jones بوو کە لە دەوری ١٧٤٧ ـ ١٧٩٤ ب ز. ژیاوە، ئەم زانایە لە هندستان دا هەندێ شارەزایی پەیداکرد زمانی سانسکریتیو چەند زمانێکی‌تری ڕۆژهەلاتی، و ئەمە خستیە سەر سەددای لێك دانەوەی دەستووری ئەم زمانانەو ئەنجام دا بۆی دەرکەوت هەندێ نزیکی هەیە لە بەینی ڕێزمانی سانسکریتیو زمانی لاتینیو هەروەها یونانی، ئەمە بۆ یەکەم هەنگاو، لە دامەزراندنی لێکۆڵینەوەی زمان و پەیدابوونی زانیاری زمان کە لەپێشدا ئەو ناوەیان لێ نا کە ئەفلاتون دای‌نابوو واتە philology دوای ئەوەو لە ئەنجامی بەراوردکردنی هەندێ لە زمانەکانی ئەورووپا لەگەل زمانی لاتینیو یۆنانی کۆن لە لایێکەوەو لەلایێکی‌ترەوە لەگەل زمانی سانسکریتیو دۆزینەوەی خزمایەتی زمانیان بەشێکی گرنگی ئەم زانیارە پەیدابوو کە ناوی نرا زانیاری بەراوردکردنی زمان comparative philr ئەمە ڕێی خۆش کرد بۆ زانایانی زمان کە بە دوای ڕەسەن زمانە کان دا بگەڕێن و دابەشیان کەن بە گوێرەی خزمایەتیو نزیکیان لەیەکەوە

بەسەر چەند خیزانێك دا (ج)و گەیشتنە ئەو باوەرە كە زمانە هنـدی ـ ئێـرانیـەكـان لەگـەڵ زمـانـە یونـانی ـ لاتینیـە ئەوروپایەكان بە یەكەم خێزان دابنێن و ناوی بنێن خێزانی زمانە هندوئەوروپا یيەكان .IndoE uropian Long كە بریتی یە لە زمانەكانی هندستانی ژوررو و ئیرانی ژوررو لەگەڵ زمانەكانی ئەوروپا بێجگە لە چەند زمانێكی كە لەم خێزانە دەردەكرێن چونكە سەر بەخێزانێكی‌ترن وەك مەجەری‌و فنلندی .

یەكەم لێكۆڵینەوە دوای jones فرانز بوپ Fronz Bopp بوو كە لە ساڵی ١٨١٦دا، دەربارەی وشـەسـازی movphoLogy بوو لە زمـانـە هـندوئـەوروپـایـەكـان دا، كە بوو بە هۆی پێك هاتنی بەشی (وشەسازی) لە زانیاری زمان دا. دوای ئەو راسموس كریستیان رەسك R.K. R ask لە ساڵی ١٨٨٣ پ ز دا كە سەرتای دەنگ سازی داهێنا بە بەراوردكردنی دەنگـەكـان لە زمـانـە هـندوئە,روپاییداو بوو بە هۆی پەیدا بوونی (زانیـاری دەنـگ ـ- phonenties) ئنجـا ئوگـەست فردریش پوت ١٨٠٢ ـ ١٨٨٧ پ ز، كە (زانیاری مێژ وی وشـەی Etymology) داهێـنا بە لێـكـۆڵینـەوەیێكی دورودرێژ لە مێژ وی وشەی زمانە هندوئەوروپاییە كان دا.

هەروەهـا یەك بەدوای یەك دا زانـایـان بەرهـەمـی لێـكـۆڵینـەوەی خۆیـان دەرهێنـاو خستـە بەردەستا زمـان پەروەران بێ‌وچـان تاوەكـو هەمـوو بەشـەكـانی زانیـاری روون بووەوەو خێزانی زمانەكان ناونیشان كران. بەم جۆرە كەوا ئێستە دەیزانین و، ئاشكرا بوو كە زمان دەبێ لە دوو رۆڵ دا بنـاسـرێتـەوە لە رۆڵی رۆاڵەتی كانی لێكۆڵینەوە كە پێی دەڵێن (زانیـاری وەسفی زمـان Descriptive) كە ئوتـو بۆ تلینج ـ otto botlingh دای‌هێناو، دوو هەم لە رۆڵی مێژ ودا كە پێی دەڵێن (زانیـاری مێـژ وی زمـان .Historical ling) ئینجـا (فردناند دی سوسور)ی بە ناوبانگ لە ١٨٥٧ ـ ١٩١٣دا چەند محازەرەیێكی دا بوو قوتابیەكانی دوای خۆی بلاَویان كردەوە لە ساڵی ١٩١٥ كە باسی هەمـوو گۆشـەیـێكی زانیـاری تێـدابـوو. لە ساڵی ٩٣٣/دا لیـونـارد بلومفیلر كتێبێكی بەنـرخی دانـا ناوی نا (زمـان) ئەم كتێـبە بوو بە سەرچاوەیێكی زۆر بەنرخ بە دەست زمانەوانەكانەوە تا ئەمرو كەتیـا گەیشتـە ئەو یادەرە كە زمـان وەك ئینسـان دەژ ی‌و دەمرێ‌و لە ماوەی ژ یانی‌دا دەگۆررێ‌و هەموو زمانانی دنیا بە یەك شێوەو لەسەر یەك قانون وەرەك یەك دەگۆررین، یەعنی عالـەمێكی تایبـەتیـان هەیـە كە هەمـوو رووداوێكی تیـدا بە قانـون دەبێ‌و دەگـۆررێ‌و ئەم قانـونـەش یەكـە بەرامبـەر هەمـوو زمـانـێـك. هیچ زمانێك بەرز نی‌یەو ئەوی‌تر نەوێ. هیـچ زمـانێـك پیر ۆز نی‌یەو ئەوی‌تر سوك. دوای بلومفیلر، ئوتو یسپرسن لە ساڵی ١٩٣٤دا كتێبێكی دەرهێنا بە ناوی

The Philosophyof gramm

كە ئەمیش سەرچـاوەیـێكی زۆر بەنـرخـەو بوو بە هۆی روون كردنـەوەی گەلی بیـرر باوەر كە زۆر روون نەبـون و راست كردنـەوەی گەلێكی‌تـریش كە هەڵـە بوون، ئەوی شایـانی باسـە لێرەدا كە زانـایـانی زمـان بریـاریـان دا كە پێویست نی‌یە خۆیان بە نەژادو رەسەنی زمانەوە خەریك بكـەن یا لە سەرەتـای هەڵ كەوت و جۆری هەڵ كەوتـی بگـەرێن، چونكـە ئەم گۆشـەی زمانە كە لە كۆن دا زۆری وەقت بۆ تەرخـان دەكـراو هیـچ نەدەگـەیشتـە ئەنجام. لەوە گرنگتـر بە لای زمـان زانـەوە ئەوەیـە دەستـووری زمـانە كە لێك بداتەوەو ژ یانی لە ماوەی مێژ ودا روون بكاتەوە.

ئینجا ئەنجامی لێكۆڵینەوەی ئەم دوو سەد تا سێ سەد ساڵەی رابوردو، زانیاری زمان كرا بەم بەشانەی خوارەوە:

١ ـ دەنگ و زانیاری دەنگ phoheticsc phonology

٢ ـ تیپی نووسین orthography

٣ ـ وشەو مێژ وی وشە Ety mology

٤ ـ وشەسازكردن morphology

٥ ـ رستە سازی syntax

٦ ـ فەرهەنگ سازی Lexicology

٧ ـ واتا سازی semomtics

٨ ـ شێوە (لهجە) سازی dialeetology

٩ ـ هەڵبەست (عروض) prosody

هەروەهـا دەركـەوت كە گەلێ زانیـاری‌تـر هەیـە زۆر

پەیوەندییان هەیە بە پەیدا بوون و گۆڕین و پەرەسەندن و فەوتانی زمانەوە، پێویستە زانای زمان ئاگاداریان بێ وەك زانیاری مێژو، نەژاد، ئینسان تەشریح و، فەلسەفە و زانیاری نەفس.

ئنجا بێینەوە سەر خیزانی زمانەکان، کە خێزانی هندوئەوروپین لێرەدا مەبەس ئیمەیەو هەر باسی ئەو دەکەین کە زمانی کوردی یەکێکە لە دێرین ترین زمانی ئەم خێزانە.

بەڵام، ئەوی شایانی باسە پێش ئەوەی دەس بکەین بە باسی خێزانی زمانە هندو ئەوروپاییەکان، ئەوەیە کە زانیاری لێکۆڵینەوەی زمان لە راستیدا گەلێك پێش ولیم جونس دەستی پێکردبوو، هەر بە شیوەیێکی زۆر نزیك لەو شێوەیەی کە ولیم جونس دایهێنا واتا بەراوردکردنی زمان، ئەویش لە هندستان و ئیران دا بوو کە لە دەوری ٥٠٠ تا ٦٠٠ ساڵ پ ز بوو. وەك بە زمانی سانسکریتیو ئاڤێستا، دەس پێکرد لەو کاتەدا (٥٠٠ ـ ٦٠٠)پ ز، هەروەها زمانی سانسکریتیو ئاڤێستا بوو، زانایانی بەرەوهندستان رەوانەکرد بە دوای لێکۆڵینەوەی زمان دا لە سەدەی ١٧دەدا. لێرەدا دەبێ ئەوەشمان لە بیر نەچێ کە زمانی ئاڤێستا بوو پێش سانسکریتی کە سەرنجی زانایانی راکێشا ئەویش لە ساڵی ١٧٥٤ واتە چل ساڵ پێش. jones گەنجێکی بیست ساڵی فرنسز کە ناوی ئەنکتین دوپرۆن Anquetil Durom[4] بوو و لە معهدی دراساتی شرقی لە پارس دەیخوێند چوار پەرەی لە بەشێکی ئاڤێستا دەس کەوت کە ناوی Vendidad ە و بریاری بەخۆیدا وەریگێرێتە سەر زمانی فرنسزیو پێش کەشی بە زانایانی زمانی بکات. لە ساڵی ١٧٥٥ دا چوبەهندستان وپاش سێ ساڵ هەوڵ وتە قەلا وتێکۆشین گەیشتە Surat و لەوێش سێ ساڵیتری رابوارد لەگەڵ باوەڕپێکەرانی زەردەشت و لە ئەنجامی هیلاکیو ماندوبونێکی زۆر گەیشت بە ئاوات و لە ساڵی ١٧٦٤دا گەڕایەوە پاریس لەگەڵ نوسخەیەکی تەواو لە زەند ئاڤێستا و دە ساڵیتریش رابوارد بە لێکۆڵینەوەو لێك دانەوە وەرگێرانی بۆ فرنسزی. هەتا گەیاندی بە چاپ کردن لە ساڵی ١٩٧٧١ دا لەدوایيدا کریستیان پارثلومی. Cristian Bartolomae تەواوی عمری خۆی تەرخان کرد بۆ لێکۆڵینەوەی رێزمانی زمانی ئاڤێستا بە هەموو بەشەکانی، دەنگ، وشە، رستەو فەرهەنگ و هیچ گۆشەیێکی نەهێشت لێی نەکولێتەوە.[5]

تۆزێك لەمەوپێش وتمان کە زانیاری زمانی بەراوردکراو گەلێك لەپێش ولیم جونز و رۆژهەلات ناس و زمانەوانەکانی ئەوروپای سەدەی هەژدە دەسی پێ کردبوو، ئەویش لە هندستان و ئیران دا نزیکە ٥٠٠ ـ ٦٠٠ ب.ز. واتا لە ولاتی ئاریان دا. بۆ لێك دانەوەی رێزمانی ئەو شێوە پیرۆزە نووسراوو ئاینیایانەی هندی براهمانی کە بریتی لە چوار بەرك سرودی هۆنراو بە زمانە هندیيە کۆنەکان کە نزیك هەزار تا هەزارو دوو ساڵ پ.ز. کۆ بووبوونەوە و لەبەر کۆنی رێنووس و خوێندنەوەیان ئاسان نەبوو دوای ٥٠٠ ـ ٦٠٠ ساڵێك. لەبەر ئەوە ئەنجومەنی زانایانی ئاینی براهمانی بریاریان دا هەموو وێنەکانیان کۆبکرێتەوە[6] و لە سەرەوە بنوسرێنەوە. ئنجا هەموو سرودو هۆنراوەکانی هندی براهمانی کۆکرانەوەو لە چوار بەرگ دا نووسراوەو ناو نران vedas - ڤیداکان. بە شێوەیێکی پەسندی دەست کرد و ئەم زمانە ناونرا سانسکریتی، Sanskrita کە مانای راست و دروست و هەڵ بژاردەیە یا نووسینی بەرزو پیرۆز. بەرامبەر بە شێوەکانی تری زمانەکە کە بە ناوی Prakrati واتا زمانی عەوام ـ رەشۆکی (7) یا زمانی گفتوگۆ. یەکەم هۆی ئەو زاناو ئاین پەروەرانی ئاینی براهمانی ئەوە بوو، سرودە ئاینیەکۆنەکان کە زۆریان هەر بەسەر دەمەوە، بپارێزن لە فەوتان و گۆڕران و تێك چوون. چونکە کەمترین و بچوکترین لە رێزمان و بەتایبەتی دەنگەکان دا دەبێ بە هۆی گۆڕینی ماناو، ئەمەش تاوان و خەتاییکی زۆرە لە چاو لێك دانەوەی سرودەکان داو هەروەها ئاینەکە. لەبەر ئەوە، چینێك زانایان، دانانی دەستوورێکی وردو پتەویان پێسپێررا بۆ ئەوەی ئەو شێوە زمانە کە سرودەکانیان پێنووسیەوە واتا san skrtti بە فەوتان و تێك چوون و دەست لێدان بپارێزێ پنین ـ pamini گرنگترین و

وزاناترینی هەموویان بوو، و توانی بە ورد بوونەوەییکی بێ ئەندازە ئەم ئەرکە بەرێتە سەرو بەشێوەییکی وا ئەو دەستوورە دانێ کە نەك هەر زمانی سانسکریتی پێ بپارێزێ بەڵکو ببێ بە یەکەم زانای زمان لە دنیادا کە تا ئێستەش کتێبەکەی یەکەم سەرچاوەی زانیاری زمانە بە گشتی بووەو ئەو ڕێبازەی دای ناوە بۆ لێ کۆڵینەوەی زمان بە گشت بووە بە قانون هەموو زانایێکی زمان دەتوانێ هەرچی زمانێکی بیەوی پێی نێك بداتەوە[٥] بە تایبەتی لە دەنگ سازیدا. هەروەها، یەکەم کەسە، کە باسی وشەو مانای وشەی بە نووسراو داهێناوە کە فەرهەنگ سازییە ـ Lexicology هەروا دابەش کردنی وشەو ناونانی جۆرەکانی، وەك ناو ـ na mam ڕاناو ـ sarvan aman کار ـ فرمان akhyata، و ئامرازی ئیزافە ـ حەرفی جەر upasarga و ئامرازی پەیوەندی گشتی nipata هەتا باسی ناوی لێك دراوی بە دوورو درێژی کردووەو جۆری لێك دانی کە بە هۆی کەرت ـ کە ناوەکەی هەر وەك کوردی‌یە krt یا بە هۆی پاشگرو پێشگرەوە Tadhita - affixes پێك دێ. کتێبەکەی پاتین کە لە دەوری چوار سەد ساڵ پێش زایین دانراوەو ناوی astadhyayi یە[٦] بریتی‌یە لە چوار هەزار پەند ـ حکمەت ـ aphorisms کە زۆر بە کورتی دای ناون، بە نزامێکی کە لەسەر معادلاتی جەبرەوە وەری گرتووە بەڵام هەموو گۆشەییکی زمان دەگرێتەوە، شێوەییکی وا کە ئینسان سەری لە ژیری‌و بلیمەتی سوردەمێنی و باوەڕ ناکات ئەمە تێکۆشین و ڕەنجی تەنها یەك مرۆڤ بێ‌و دەبێ ئەنجامی ڕەنجی گەڵ کەس پێشوتر بوو بێ بەڵام پانینی توانیویەتی بە بیری تیژی خۆی و ژیری‌و دانایی ڕێکی خا بەو نزامەو بینووسێتەوە لەو کتێبەدا کە ئێستە یەکەم سەرچاوەی زانیاری زمانە لە سەدەی چوارەی پ.ز تا ئەمڕۆ. لێرەدا بۆ ماوەییکی کەم باسی زمانی سانسکریتی بەجێ دێڵینەو، لەدواییدا دەگەڕێینەوە سەری بۆ بەراورد ـ کردنی لەگەڵ کوردی‌و زمانە ئارییاییەکانی‌تردا.

لە ڕاستی‌دا بەدی کردنی پەیوەندی‌و لەیەك چوونی زمانی سانسکریتی لەگەڵ لاتینی‌و یونانی‌دا، بوو بە هۆی گۆڕینێکی زۆرو بێ ئەندازە لە زانیاری‌و لێ کۆڵینەوەی زمان دا. ئەم زانستە کە هەتا سەدەی حەڤدەو هەژدە لە چوار چێوەییکی تەسکی خەیاڵی چەند کەسێك دا دەخولایەوە، وادەزانرا کە لە ئاسمان زمان دروست دەبێ‌و خودا دەی‌بەخشی، نەتەوە خۆشەویستەکانی یا، ڕێزمان تەلیسمێکی نهێنییە بەجادوگەر نەبێ لێك نادرێتەوە، هاتە سەر ڕووی ئەرزی واقیع و زانایانی خستە کۆڕی وردبوونەوەو لێك دانەوە و بەراوردکردن، زمان تا ئەو ڕۆژە وەك تابو ـ Tabo وابوو کەسێ ئەو تەلیسمەی بە دەس نەبوایە نەی‌دەوێرا لێی نزیك بێتەوە یا دەس لە ڕێبازو دەستوریەوە بدا. هەرچی زانای زمان خەیاڵی خۆی دای‌نا بێ ئەوەی بزانی زمان چی‌یە چۆن پەیدادەبێ‌و چ کارەساتێکی بەسەر دێ‌و چۆن دەژی چۆن دەفەوتێ‌و چۆن لق و پۆپی لێ‌دەبێتەوە و ئینسان و کۆمەڵ چ دەورێکیان هەیە لەو کارەساتانەی بەسەر زمان دا دێ‌و، پەیوەندی زمان چی‌یە بە مێژ و یا شارستانیەوە. واتا زمان زان زمانی لەو دەستوورو قاڵبەدا دەبەستەوە کە بە خەیاڵی خۆی بە ڕێبازی زمانی دادەناو شاکردەکانی دەبوو وەك توی لەبەری بکەن بێ ئەوەی بزانن بە کەڵکن بهێنن، زمانی نووسیە بەم شێوەیە تەنها شێوەییك بوو دەستووری لەبەر دەکراو خەلقی‌تر هەر وەك خۆیان زمانی گفتوگۆیان بەکاردەهێنا.

زانیاری زمان ئێستە لە هەموو گۆشەییکی زمان دەکۆڵێتەوەو بە تایبەتی شێوەکانی گفتوگۆ چونکە زمان لەو شێوانەدا بە ڕاستی دەژی‌و پەروەردە دەبێ‌و ڕەنگ وبۆی تێدا دەردەکەوێ. هەروەها لێك دانەوەی زمان بووە بە زانیارییێکی خاوەند قانون و دەستوورو بە پێی ئەو قانونە گشتیانە هەموو زمانێك لێك دەدرێتەوە کە یەکە بەرامبەر هەموو زمانێك لێرەدا دەبێ ئەوەش بزانرێ (هەڵ سەندنی) چینایەتی لە زمان دا نی‌یە واتە زمانێك سوك بێ‌و زمانێك بەرز، بەڵام بەپێی پێویست چەند شێوە زمانێك پەیدادەبێ وەك زمانی چینی ئەندازیار یا پزیشك. یا چینی بازرگان و

کەسـەبـەی ناو بازار. . . زمـانیش لەپێش هەمـوو شتێك دا دەس کەوتـێـکـی تێ‌کـۆشـیـنی ئینسـانــە کە لە ژیــانی کۆمەڵایەتی‌دا پێ‌ویستەو بەرهەمی توانای مێشك و هۆشیەتی کە بەکاری‌هێناوە بۆ سازکردنی.

دۆزینـەوەی خزمـایـەتی زمـانـەکـان دوای دامـەزرانـدی زانیاری زمان بەو جۆرەی باسمان کرد، پێی خۆش کرد بۆ بەرنامەو دەستورێکی رێك خراو بۆ لێ‌کۆڵینەوەی زمانی کە یەکـەم هەنگـاوی ئەوە بوو، پاش بەراوردکـردنی دەستوری زمانەکانی خزمایەتیان بەدی‌کرا بۆ دابەش کردنیان بە چەند بەشێکەوە کە ئەو خزمایەتی‌یە ئاشکرا بکاو رێی لێ‌کۆڵینەوەو بەرا وردکـردنی رێـزمـانـیـان و پەیـوەندی‌یان بەیەکەوەو دوورو نزیکی خزمایەتیان و هەروەها مێژو و بەسەرهات و گۆرین و فەوتـانـیــان ساغ بکـاتــەوە پێکـەوە لە ئەنجام دا زاراوەی هندوئەوروپی gndo Europiaw هەڵ بژێررا بۆ ناوی کۆمەڵێك زمــان، کە سەر بە زمــانـی سانسکــریتی‌و ئاڤێستــایین و رۆژهـەڵاتیـە لە لایـەکـەوەو لەلایـەکی‌تـرەوە سەر بە یونانی‌و لاتینیــە کە رۆژئـاوایی ـ ئەوروپـایین. نەك هەر لە وێنـەی تازەی ئەمرومان دا بەڵکو لە وێنەی مێژویی کۆنەوە تا ئێستە.

خێـزانی زمـانـە هـنـدوئـەوروپاییەکان. ئەم خێزانە زمانە کۆمەڵێك زمانی دانیشتوانی ئاسیاو ئەوروپا دەگرێتەوە چەند زمـانێــك نەبێ کە سەر بە خێـزانی ترن لە کاتی خۆی دا باسیان دەکەین.

ئەم خێــزانــە گەورەیـەش لە دوو شابـەش پەیـدا دەبێ یەکـەمیــان زمـانــە هـنـدوئێـرانیـەکـان کە زمـانی هـنـدی سانسکــریتی‌و ئاڤێستـایی کونتـرین نمـونـەیـانن و فارس و کوردی‌و، ئەفغـانی‌و هەنـدێ زمـانی‌تـر نمـونـەی تازەیانن. دوهـەمیـان زمـانە ئەوروپاییەکان کە یونانی‌و لاتینی نمونەی کۆنیـانن و، زمـانـەکـانی ***رۆژئاوای***ئەوروپـا وەك ئینگلیزی، ئەلمانی، فرنسزی، ئیتالی، روسی نمونەی ئێستەیانن.

بەتێك رایی ئەم خێزانە بە گوێرەی دوورو نزیکی زمان، دەکریت بە دە بەشەوە:

١ ـ زمانە ئاری‌یەکان یا هندوئێرانیەکان.

٢ ـ زمانە بەیەلتیکەکان Baltie وەك لیثوانی. لاتیڤی.

٣ ـ سلاڤی کۆن. کە لە روسی‌و بولغـاری‌و پولـەنـدی، چیکی‌و سربی وکـرواتیی پەیـدا دەبن زمــانــە بەلیتیکی‌و سلاڤیەکان ئەوەندە لە یەك نزیکی کە هەندێ جار بە یەك بەش دادەنرێن[10] کۆنترین نمونەی ئەم بەشە، بولغاری کۆنە کە لە سەدەی نۆیەمی زاینەوە.

٣ ـ زمــانی ئەرمـەنی Armenan زمـانی ئەو نەتـەوەیـەیـە کە هاوسـنــورە لەگــەڵ وڵاتی کورددا، کۆنتــرین نمــونــەی نووسراوی لە سەدەی پێنجەمی زاینەوە دەس پێ‌دەکات

٤ ـ زمـانی ئەلبـانی، کە تەنهـا لەم چەنـد ساڵەی دوایی‌دا ناسـراوە ئەم چوار بەشـەی زمانە هندوئەوروپاییەکان پێکەوە بە زمــانی Satem ناونـراون چونکـە لە کاتی بەراوردکـردنی زمـانـە هـنـدوئـەوروپاییەکان دا دەر کەوت کە کۆمەڵێك لەم زمانانە لە ناوی ژمارە (سەد)ی کوردی دەنگی (س ـ S) دەبێ بە (ك ـ K) ئینجا ئەمە بۆ مەبەس بە راورد کردنی ئەم زمانانەو ئاشکراکردنی پلەی خزمایەتیان بووە بەڵگەی بەش کردنیـان بە دوو بەشـەوە بەشی یەکـەم کۆمـەڵی [کەنتوم ـ centum]ی پێ دەڵێن کە زمــانی لاتینی لەم کۆمــەڵـەیـە، بەشی دووەم کۆمەڵی [سەتەم ـ Satem ی پێ دەڵێن، ئەمەش زمـانـە هندوئەوروپاییەکان دەکات بە دوو بەشەوە، کۆمەڵی زمــانی cemtum و کۆمــەڵی زمـانی satem کە (کـوردی) لەم بەشەیە ئەمەش دوای بە وردی باس دەکەین.

٥ ـ زمــانی greek ـ یونــانی کە شیـوەی کونێ لە (ئـەلیـازەو ئۆدیســە)ی هۆمیــروســەوە دەس پێ‌دەکـات نزیـك ٨٠٠ پ.ز.و ئێسته گەلێ شێوەی گفتوگۆیی‌و بچوکی لێ‌کەوتوتەوە.

٦ ـ زمــانی لاتـیـنی ـ Latin کە ئێستــە چەنــد زمــانێکی سەربـەخـۆی لێ‌کـەوتـوتەوە بە تێك رایی پێیان دەڵێن زمانە [رومــانس ـ Romamu]ە کان، وەك فەرەنسـزی، ئیتـالی، هسپانی ـ ئیسپان، د پورتغالی ،رومانی. . کۆنترین نمونەی ئەم زمانانە هی ٢٠٠ب.ز.

١ ـ زمانـه كەلتیەكان Cettie كە لەم شێوانە پەیدادەبێ ئیرلەندی، بریتانی، وێلش، و گەلێكی تر، كۆنترین نمونەیان هی دەوری ٨٠٠م.[11]

٨ ـ زمانە جەرمانیەكان[22] germanic كە دەكرێن بە دوو بەشەوە بەش ڕۆژهەلات و بریتی یە لەم زمانانە[gothie ـ غوثی] كۆن كە فەوتاوە، زمانی ئیسكەندنیاڤیەكان بەش ڕۆژئاوا كە بریتی یە لە ئینگلیزی ئیستەو ئەلمانی كۆنترین نمونەی ئەم كۆمەلە دەگەڕێتەوە ٤٠٠م كە بە غوثی كۆنە.

دوو بەشی تری ئەم خێزانی زمانە گەورەیە كە ئێستە فەوتاون و لەم دواییەدا نمونەیان دۆزراوەتەوەو نرخێكی تایبەتیان هەیەلەلایەن زانیاری بەراوردكردنی زمان .Com philology یەكەمیان زمانی (تۆخاری)یە كە لە تركستانی چینی دۆزراوەتەوەو هەندێ ئاین نامەی بوذیەكانی پێ نووسراوەتەوە لە دەوری سەدەی دەیەم (م)دا ئەوی‌تریان زمانی (حثی)یەكان Hittite كە بە خەتی مێخی نووسراوەو لە بوغازی كۆی لە تركیا ـ انادوڵ دۆزراوەتەوە. (بوغازی كۆی) پایتەختی هثیەكان بووە مێژ وی ئەم نووسراوانە دەگەڕێتەوە نزیك ٢٠٠٠ ساڵ زیاتر لە پێش عیسا. كە ئەمەش شیوەی یەكێك لە كۆنترین زمانە ئیرانیەكانە و پێش سانسكریتی‌و ئاڤێستاییەو دوو. هەزار ساڵ زیاتر پ.ز. بووە.

بێجگە لەو زمانانەی ناومان بردن، لە چەرخێكی كۆنترا چەند زمانێكی (هندوئەورووپی) هەبوون لەو ناوچانەی زمانە ناوبراوەكان، بەلام فەوتاون، وەك ژاكی thraeian كە لە مەكدونیاوە هەتا جەنوبی ڕۆسیا مەڵبەندیان بووە. فریجی phrygian كە لە ئەنادولدا ژیاون و گەلێكی‌تر كە شایانی باس نیە ئێستە. بەلام ئەوی شایانی باسە كە چەند زمانێكی كۆن لە نووسراوە مێخیە (هیثی)یەكان دا ناوبراون كە لە (ئەنادوڵ)دا ژیاون لە دەوری ئەوان دا واتە لە ٢٠٠٠ ـ ١٠٠٠ پ.ز وەك زمانی لوەكان ـ cLuwiam لەگەڵ چەند نووسراوێك بەم زمانە بە مێخی هەروەها چەند نووسراوێك بە زمانی (هیثی) كە بە خەتی (هیروغلین) واتە وێنەیی كە كۆنترە لە مێخی[13] و بەمەدا ئاشكرایە كە گەلێك پێش دوو هەزار ساڵ پ.ز. ژیاون لەو ناوچەیەدا و خاوەند شارستانیەكی وەك شارستانی میسرییەكان بوون كە دەگەڕێتەوە چوار هەزار ساڵ پ.ز. هەروەها چەند زمانێكی‌تری سەر بە هندوئەورووپی ـ بەشی هندو ئێرانی لە چوار هەزار ساڵەوە پ.ز. ناسراون لە ناوچەی مێزوپوتامیا Mesopotamia دا كە عراقی ئێستە بەشێكیەتی [14] وەك زمانی سومەری دەوری ٤٠٠٠٠ پ.ز. زمانی كاشیەكان لە دەوری ٢٠٠٠پ. زمانی میتانی لە دەوری ١٦٠٠پ.ز زمانی ناوچەی (وان) لە ١٠٠ پ.ز بەمە كوتایی باسی خێزانی هندوئەورووپی بەگشت دێنین.

لە وتاری ئایندەدا باسی زمانە هندوئیرانی و ئارییەكان دەكەین بەدرێژی كە زمانی كوردیی یەكێكە لە دێرینترین و گرنگترین نمونەیانە.

1 - the story of Language - Mano Pei .P.87

2 - Hebrew grammar. gesenius .P.8

3- Language - Leonard BLoofield .P.12 - 13

4- كاتها، سرودهای زرتشت. پور داود .ص. ، ١٠

5- كاتها، سرودهای زرتشت. پور داود .ص. ، ١٣

6- the Sanskrit Languge .T. Burrow P.3

7- the Sanskrit language - T - Burrow P.1.

8- the Sanskrit language - T - Burrow P.48 - 49

9- ڕەنگە وەستا مۆستە لەووەهاتبێ‌و ماناكەی مام مەستای ئێستە بێ‌و ناوی كتێبە كەش ماناكەی (مام وەستایی) بێ

10- the sanskrit lang .T. Burrow.P.7

11- the Snnskrit Lang .T. Burrow .P. 8 - 9

12- the sanskritLany.7. Burraw p.8.

13- Language .L. BLoofield.P.58

14- Language . BLoomfield .P.65

علم اللغة واللغة الكردية

د. ياكزه رفيق حلمي

استطيع القول بان البحث في اللغة بدا منذ نشأة اللغة الانسانية ولكنه كان يتم بصورة بسيطة وغير منتظمة ويدافع عن حب اللغة ، ولاشك بان جميع الشعوب تحب لغاتها ، لان اللغة تكاد تكون من احدى دعائم بقاء الامة ، فاذا دامت الامة واذا انهارت اللغة وضعفت الامة ـ لذلك نجد بان جميع افراد المجتمع يرغبون في بقاء اللغة ويحملون على انمائها ـ حتى ان حب اللغة في قلوب المفكرين والعلماء يصل حد العبادة والتقديس ، ولكن الظاهر ان هذا الحب يقتصر على الصورة الكتابية للغة التي تعتبر الصورة الباقية الخالدة المقدسة للغة ورمز بقاء الامة .

ولذلك فان التفكير في اللغة يصب في هذه الصورة وينحصر فيها . اما لقاح الكلام والتي تسعى ضمن عادة بالعامية فانها تعتبر صورا متدنيه غير ذات قواعد ويجب ان تهمل وتنبذ وتبذل الجهود لتعم اللغة الكتابية التي تعتبر هي وحدها الفصحى والجديرة بالاهتمام وهذا

التفكير يعتبر في نظر علم اللغة الحديث خطأ فاللغة الحقيقية هي لغات الكلام اما اللغة التاريخية المدونه فما هي الا صورة كلاسيكية مصطنعة ـ وقد نشأ بين العلماء منذ قرون عديدة صراع بين المفكرين حول هذا الامر مازال قائما لم يصل الى قرار .

والحقيقة ان الحضارات القديمة جميعا كانت تعتبر صنعة الكتابية هبة من الله فقد كان الاشوريون يعتقدون بان الاله نيبو وهبهم الخط المسماري الذي كتبوا به وسمى الهنود خطهم الذي كتبوا به الكتب المقدسة ب (ديڤانا گارى) اي صنعه الالهة . اما المصريون فقد اعتقدوا بان الاله يتاح هو الذي نقش الخط الهيروغليفى على الصخور والاحجار بل ان الكتابه نفسها كانت تسمى (ندونتر) اي كلام الالهة .

وكانت الكتابات القديمة تخترع لتكتب بها الكتب المقدسة ولايطلع على اسرارها الا الكهنة ورجال المعابد الذين يحرسون المعابد والكتب المقدسة المحفوظة فيها، بحرص تام . وعما كانت اللغة ظاهرة حياتية ، تعيش وتنمو وتتغير في الكلام فان الزمن كان يحول اللغة المكتوبة الى لغة غامضة غير مفهومة يضطر معها رجال الدين والعلماء الى اعادة النظر فيها وتجديد كتابتها وتفسيرها ووضع القواعد لضبطها وهكذا نشأت طبقة من العلماء ، تعمل على وضع الاسس والقواعد تحفظ الكتب المقدسة صيانة قواعد قراءتها وتلفظها الى جانب تفسير معانيها ووضع القواعد لضبط موازينها ومقاييس صياغة مفرداتها وتركيب جملها . وهكذا نشأ علماء اللغة الاوائل . وكان لكل شعب من الشعوب علماء عرفوا باتقانهم اللغة ومعرفتهم باسرارها .

ولعل اول من عرف في التاريخ من هؤلاء العلماء هو (باتيني) الهندي ٤٠٠ ق . م . الذي وضع كتابا . في قواعد اللغة السانسكريتيه ثم ظهرت كتب الفلاسفة اليونان حيث سمى افلاطون ٤٠٠ ق . م المستحب في اللغة بPhilology ومعناه حب اللغة . ثم ظهرت دراسة قواعد اللغة الاڤستائية لتنسرفي العهد الساساني ٢٦٠ م ثم كتب النحو العربي منذ ظهور الاسلام في منتصف القرن السادس الميلادي للخليل وسيبويه وغيرهم . ولكن الدراسة اللغوية ظلت تقتصر على اللغة الكتابية واللغة الواحدة ولم يكن احد من العلماء يفكر في لغة اخرى غير لغته القومية . او يرى ان صله بين لغته واية لغه اخرى . حتى نهاية القرن السابع عشر الميلادي حيث اكتشف بعض العلماء من الغرب ، الكتب الهندية والبهلويه القديمه وعرفت اللغات القديمه والكتب التي وضعت في قواعدها وعرفت العلاقات اللغوية بين مجموعات من اللغات دعت الىٰ التفكير في وجود قرابه لغوية بينها وهكذا ظهر علم اللغة الحديث الذي اتخذ مناهج علمية تجريبيه دقيقة ، ادت الى تقسيم العلم الىٰ فروع مختلفة ففرع في علم اللغة المقارن وأخرىٰ علم اللغة التاريخي وثالث في علم اللغة الوصفي . وعرفت الاسر اللغوية فكانت اسره اللغات الهندية الاوروبية والتي تعتبر اللغة الكردية احدى اقدم لغاتها واعرفها .

ثم الاسرة الساميه وتعتبر اللغة العربية اهمها واقدمها . . وهكذا . . بدا العلماء بالنظر الى اللغة نظرة شمولية واسعة تظم كل جوانبها الصوتية والتصريفيه والتركيبيه ، كما ان تجمع بين دراسة لغة الكتابة ولغات الكلام . فاللغة الكلامية هي القاعدة التي ترتكز عليها اللغة الكتابية او الفصحى وبدون هذه القاعدة لاتقوم القمه ابدا .

وسيكون بحثنا القادم مقتصر على الفرع الشرقي من اسرة اللغات الهندية الاوربية وهو الفرع الذي تكون اللغة الكردية احد اهم فرعية فيها هما ، السانسكريتيه وهي اللغة الهندية القديمه وفروعها الحديثه ، والميديه وهي اللغة الكردية القديمة وفروعها الحديثة .